

УДК 373.2

Ольга ПЕРЕДЕРІЙ

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» м. Дніпро, Україна,
e-mail: olga.dnepr.1502@gmail.com

ВПЛИВ СІМ'Ї НА СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито особливості впливу сім'ї на соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку. Проаналізовано сутність даного феномену в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. Доведено, що саме родина є основним фактором впливу на соціально-емоційний розвиток дитини, значною мірою визначаючи її життєвий шлях у майбутньому. Вивчення наукової літератури показало, що соціально-емоційний розвиток дитини проявляється в збагаченні емоційного досвіду дитини, в появі нових емоцій, у вмінні адаптуватися в соціумі. Встановлено, що існує ціла низка «сімейних» чинників, які певним чином впливають на соціально-емоційний розвиток дитини, а саме: психологічна атмосфера в сім'ї, освіта та рівень достатку батьків, система очікувань і цінностей батьків дитини, спілкування з прабатьками та його інтенсивність.

Ключові слова: емоційний розвиток, соціальний розвиток, дитина дошкільного віку, родина.

За тисячолітні роки існування людства змінювались території та умови проживання, спосіб життя, традиції, культура, проте, незалежно від географічної локації, віросповідання, кольору шкіри, незмінним залишається бажання людини створювати сім'ю задля продовження свого роду. Вже багато років сім'я відіграє важливу роль в становленні людини як соціальної особистості. Саме взаємини в родині, до яких дитина залучається з народження, є для неї основою певних соціальних зразків моральної поведінки, моделлю ставлення до інших людей, норм поведінки, що проявляються в різних видах діяльності.

З моменту народження і до моменту, коли дитина готується йти до школи, вона проходить складний період, в процесі якого засвоює певні правила соціальної поведінки, виробляє власну емоційну картину світу, тобто засвоює досвід людського спілкування, що продукувався століттями. На думку багатьох вчених, саме дошкільний вік є періодом початкового становлення особистості, в якому закладаються основи вихованості, розвиваються моральні уявлення, почуття, звички. І цей досвід дитина переважно отримує в родині. Саме тому, проблема впливу родини на соціально-емоційний розвиток дитини є досить актуальною.

Проблема впливу родини на соціальний та емоційний розвиток дитини стала предметом вивчення багатьох педагогів, психологів, соціологів, філософів. Неоціненний внесок у педагогічну теорію та практику виховання в родині зробили видатні педагоги К. Ушинський, С. Шацький, Я. Коменський, М. Шелгунов, П. Лесгафт,

В. Сухомлинський та ін. Сім'ю як цілісну систему вивчали В. Мясищев, В. Сатир, Е. Ейдемільер, В. Юстіцкіс, Л. Виготський, К. Вітакер, В. Мініяров та ін. Дослідження ролі емоцій у психічному житті дитини знаходимо у працях П. Гальперіна, А. Леонтєва, С. Рубінштейна, А. Валлона, В. Вілюнас, В. Вундта та ін.

І лише окремі праці торкаються питання комплексного дослідження соціально-емоційного розвитку, зокрема, О. Кононко та І. Лапченко.

Мета даної статі – проаналізувати особливості впливу сім'ї на соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку, розкрити сутність даного феномену в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, виявити чинники, які певним чином впливають на соціально-емоційний розвиток дитини в родині.

Дошкільне дитинство – найважливіший і найсприятливіший період становлення особистості, пора найінтенсивнішого розвитку її поведінки. Найближчим соціальним оточенням дитини є сім'я і саме її мікроклімат визначає особливості соціально-емоційного розвитку дитини. Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації, стартовим майданчиком входження дитини у світ, джерелом духовної, емоційної, матеріальної підтримки.

Великого значення у розвитку і вихованні дитини надавав родині видатний вітчизняний педагог В. Сухомлинський. Він вважав сім'ю невід'ємним компонентом соціальної структури суспільства і був переконаний, що саме від неї залежить стабільність і моральне здоров'я суспільства. На думку педагога, саме в сім'ї розвивається

людина, як культурна особистість, саме в ній починається суспільне виховання [7].

Сучасні дослідники переконані, що сутність особистості формується саме через дитячобатьківські взаємини, адже вони специфічно відрізняються від усіх інших видів міжособистісних стосунків завдяки сильній емоційній значущості як для дитини, так і для батьків.

На думку дослідниці О. Питлюк-Смеречинської, сім'я для дитини виступає першим специфічним зразком суспільних відносин, саме в ній фокусується й набуває своєрідного мініатюрного вираження все багатство суспільних відносин, що й сприяє можливості раннього залучення дитини до їх системи [5].

Досліджуючи проблему соціально-емоційного розвитку дошкільника, О. Кононко інтерпретує емоцію як певний відбиток переживань дошкільника, а стійке емоційне ставлення до навколишнього середовища і самого себе називає почуттям. Оперуючи поняттям «переживання», дослідниця має на увазі самостійну діяльність дошкільника, під час якої співвідноситься його внутрішній світ і навколишня дійсність [3, 36].

Батькам слід пам'ятати, що дошкільний вік характеризується бурхливим розвитком емоційної сфери, яка має значний вплив на особистісний розвиток дитини. Впродовж дошкільного дитинства емоції розвиваються, ускладнюються і набувають інтелектуалізованого характеру.

Критерії оцінки себе та інших формуються у дитини під впливом досвіду спілкування у родині, завдяки цьому впливу у дошкільника зароджується здатність співчувати іншим людям, вміння пережити чужі прикрощі та радості як власні. Дитина починає усвідомлювати, що у спілкуванні з дорослими і однолітками потрібно враховувати не тільки свою, але і чужу точку зору. Налагоджена система взаємин дитини з дорослим допомагає переорієнтувати її на інших. У дошкільному дитинстві фактично складається особистість, самосвідомість і світовідчуття дитини [8].

Як зазначав Р. Штайнер: «У перший період від народження до зміни зубів сутність дитини цілком занурена у чуттєве сприйняття світу» [1, 48]. Тому дуже важливо допомогти дитині у цьому. За твердженням Р. Штайнера, до сил, що справляють формувальний вплив на фізичні органи дитини, належить та радість, яку дитині дарує оточення: ласкаві слова і погляди і, безперечно, щира любов до малюка з боку батьків. Поряд із близькою людиною дитина відчуває себе впевненою та захищеною, що позитивно впливає на стан здоров'я, ставлення до світу та інших людей. У цей період закладаються основи емоційно-оцінної складової самосвідомості: емоційна стабільність, позитивне

сприйняття світу та себе у ньому, впевненість та захищеність. Емоційно наповнений контакт з близькими людьми (насамперед, із матір'ю) засновник вальдорфської педагогіки вважав головним чинником емоційного розвитку у період раннього дитинства [1, 171].

Дослідження робіт різних авторів [2], [4], [5], [6], [9] дозволили нам відокремити низку чинників, від яких залежить соціально-емоційний розвиток дитини.

Отже, соціально-емоційний розвиток дитини значною мірою залежить від того, чи росте дитина в повній сім'ї. Згідно результатів дослідження групи вчених, діти, які ростуть в повних сім'ях, мають більш сприятливу картину емоційно-особистої сфери, порівняно з однолітками, зростаючими в неповних сім'ях. Саме тому, ми переконані, що наявність в родині батька і матері є важливою передумовою нормального емоційного і соціального розвитку дитини [6].

Дуже важливим фактором впливу на дитину є позитивна психологічна атмосфера в родині. Дитина повинна зростати в сімейній атмосфері взаємної поваги і довіри. Діти, які емоційно залежать від батьків і відчувають до них велику прихильність, виростають більш емоційно-стабільними порівняно з тими, хто не знав таких відносин. Довірливі, щирі стосунки сприяють тому, що діти поважають батьків, захоплюються ними і прагнуть бути схожими на них, що в кінцевому рахунку формує в них позитивні моральні якості, сприяє налагодженню позитивних стосунків в соціумі. Діти, які відчувають турботу, любов і довіру батьків, вчать так само ставитися до інших. Дошкільята, які живуть в атмосфері ворожості і нерозуміння, хоча й бояться своїх батьків, але переймають їхні негативні риси [4].

Важливе значення для психофізичного благополуччя дитини та її гармонійного соціально-емоційного розвитку мають *економічні чинники* в родині, до яких можна віднести: несприятливі житлово-побутові умови, тотальна зайнятість батьків, ранній вихід матері на роботу, перебування дитини в яслах або звернення до послуг няні, що в свою чергу призводить до наростання у дитини в материнській прихильності, що може призвести до невротичних реакцій, і навіть до затримки психофізичного розвитку малюка [8].

Важливим фактором впливу на соціально-емоційний розвиток дитини є спілкування з більш дорослими родичами дитини, як правило, з дідусями та бабусями. Багатьом дорослим онуки приносять величезне почуття задоволення. Ставлення до бабусь і дідусів у дітей характеризується більшою емоційністю, ніж ставлення до батьків. У спілкуванні з ними діти проявляють більшу

теплоту, використовують лагідні слова. Виховуючи дітей, бабусі та дідусі поглиблюють їх емоційний світ, розкривають нові кордони соціального розвитку дитини, виховуючи повагу до літніх людей, допомагають зміцнити сім'ю [2].

21 століття характеризується нечуванним розвитком технологій, які значною мірою покращують життя людства, проте багато педагогів говорять про їх негативний вплив на розвиток дитини. Сучасні діти від 3 до 6 років перебувають під впливом різноманітних гаджетів значну кількість часу, що в свою чергу не може не впливати негативно на розвиток дитини-дошкільника, адже в дітей ще не існує механізму відсіювання непотрібної інформації. Більшість дослідників переконана, що жоден пристрій не замінить дитині живого спілкування з членами родини, читання казок, обговорення подій дня, тепло батьківських рук, ніжний голос матері. Батьки завжди повинні знаходити час для живого спілкування з дитиною. Важлива не кількість, а якість проведеного разом часу [8].

Досить негативно на розвиток дитини впливають родини, де складаються несприятливі умови для дитини. До таких факторів можна віднести алкоголізм, наркоманію, аморальну поведінку батьків, низький культурний та освітній рівень, конфліктність у взаєминах між членами родини. Іноді зовні благополучні родини теж припуска-

ються жахливих помилок в сімейному вихованні внаслідок педагогічної неосвіченості, низького рівня педагогічної культури. Діти з таких сімей, незважаючи на матеріальний достаток, виростають емоційно-нестабільними, озлобленими, замкненими, з порушеною вольовою активністю.

Отже, проведений теоретичний аналіз категорій, пов'язаних з визначенням сутності феномену «соціально-емоційний розвиток дошкільника» дозволяє стверджувати, що існує ціла низка «сімейних» чинників, які певним чином впливають на соціально-емоційний розвиток дитини, а саме: емоційна атмосфера в сім'ї, освіта та рівень достатку батьків, система очікувань і цінностей батьків дитини, спілкування з прабатьками та його інтенсивність. У процесі дослідження з'ясовано, що дошкільний вік є дуже важливим для як для соціального, так і для емоційного розвитку дитини і головне завдання батьків розвивати їх правильно, адже від цього буде залежати подальша соціальна адаптація дитини.

З огляду на зазначене, ґрунтовного вивчення потребує розробка ефективної діагностики та корекції соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку, що становить перспективу для здійснення подальших наукових розвідок у зв'язанні питань емоційного розвитку та соціальної адаптації дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Вальдорфская педагогика: антология / сост. А. А. Пинский и др. ; под ред. А. А. Пинского. М. : Просвещение, 2003. 494 с.
2. Галушчинская Ю. О. Развитие эмоций дошкольников в процессе формирования ценностного отношения к старости // Особенности эмоциональной сферы личности. Сборник научных статей. Шадринск, 2000.
3. Кононко О. Л. Соціально емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навчальний посібник для вищ. навч. закладів. К.: Освіта, 1998. 255 с
4. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання: підручник / Л. М. Маценко; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: Компринт, 2015. 376 с.
5. Питлюк-Смеречинська О. Д. Особливості формування емоційної культури дитини під впливом сімейного середовища // Освіта регіону. №5. 2011. К.: Університет «Україна». С. 131–134.
6. Смирнова Е. О., Собкин В. С. и др. Специфика эмоционально-личностной сферы дошкольников, живущих в неполной семье // Вопросы психологии. 1999. № 6.
7. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: Советы воспитателям. Минск: Нар. асвета, 1978. 288 с.
8. Теплюк А. А. Сім'я як первинне джерело психічного здоров'я дитини дошкільного віку // Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 21. С. 692–701
9. Цимбал С. В. До проблеми психологічного обґрунтування інтеграційної теорії мовлення на засадах комплексного багатофункціонального підходу // Проблеми сучасної психології. 2016. Вип. 31. С. 516–527

References

1. Valdorfskaia pedahohyka: antolohyia [Waldorf pedagogy: anthology] / edited by A. A. Pynskiyi. M. : Prosveshchenye, 2003. 494 p. [in Russian].
2. Halushchynskaia Yu. O. Razvytye emotsyi doshkolnykov v protsesse formyrovaniya tsennostnoho otnosheniya k starosti [Emotion development of preschool children in the process of old age people relation] // Features of the emotional sphere of the person. Collection of scientific articles. Shadrinsk, 2000. [in Russian].
3. Kononko O. L. Sotsialno emotsiyni rozvytok osobystosti (v doshkolnomu dytynstvi) [Social and emotional development of personality (in pre-school childhood):]: Textbook for higher education. K.: Osvita, 1998. 255 p [in Ukrainian].
4. Matsenko L. M. Pedahohika simeinoho vykhovannia: pidruchnyk [Pedagogy of family education: textbook] / L. M. Matsenko; National University of biological resources of Ukraine. Kyiv: Komprynt, 2015. 376 p. [in Ukrainian].
5. Pytliuk-Smerekhynska O. D. Osoblyvosti formuvannia emotsiinoi kultury dytyny pid vplyvom simeinoho seredovishcha [Peculiarities of child emotional culture development under the influence of family environment] // Education of the region. №5. 2011. K.: University «Ukraine». pp. 131–134. [in Ukrainian].

6. Smyrnova E. O., Sobkyn B. C. and others. Spetsyfyka emotsyonalno-lychnostnoi sfery doshkolnykov, zhyvushchykh v nepolnoi seme [Specificity of the emotional and personal sphere of preschool children living in an incomplete family] // Questions of psychology. 1999. № 6. [in Russian].
7. Sukhomlynskyi V. A. Kak vospytat nastoiashcheho cheloveka: Sovety vospytateliam [How to educate a real person: Tips for educators]. Mynsk: Nar. asveta, 1978. 288 p. [in Russian].
8. Tepluk A. A. Simia yak pervynne dzherelo psykhichnoho zdorovia dytyny doshkilnoho viku [Family as the primary source of mental health of a preschool age chil] // Problems of modern psychology. 2013. V. 21. pp. 692–701 [in Ukrainian].
9. Tsymbal S. V. Do problemy psykholohichnoho obgruntuvannia intehratsiinoi teorii movlennia na zasadakh kompleksnoho bahatofunkttsionalnoho pidkhodu [The problem of psychological substantiation of the integration theory of speech on the basis of the complex multifunctional approach] // Problems of modern psychology. 2016. №. 31. pp. 516–527 [in Ukrainian].

Ольга Передерий. Влияние семьи на социально-эмоциональное развитие ребенка дошкольного возраста

В статье раскрыты особенности влияния семьи на социально-эмоциональное развитие детей дошкольного возраста. Проанализирована сущность данного феномена в работах отечественных и зарубежных исследователей. Доказано, что именно семья является основным фактором влияния на социально-эмоциональное развитие ребенка, в значительной степени определяя его жизненный путь в будущем. Изучение научной литературы показало, что социально-эмоциональное развитие ребенка проявляется в обогащении эмоционального опыта ребенка, в появлении новых эмоций, в умении адаптироваться в социуме. Установлено, что существует целый ряд «семейных» факторов, которые определенным образом влияют на социально-эмоциональное развитие ребенка, а именно: психологическая атмосфера в семье, образование и уровень достатка родителей, система ожиданий и ценностей родителей ребенка, общение с прародителями и его интенсивность.

Ключевые слова: эмоциональное развитие, социальное развитие, ребенок дошкольного возраста, семья.

Olha Perederyi. The influence of the family on the social and emotional development of a preschool age child

For many years, the family plays an important role in the development of a person as a social individual. According to many scholars, the preschool age is the period of initial formation of the individual, and family relations are behavior patterns in society. That is why the problem of family influence on the social and emotional development of the child is very relevant.

The article deals with the features of family influence on the social and emotional development of preschool age children. The essence of this phenomenon is analyzed in the works of domestic and foreign researchers. It is proved that the family is the main factor influencing the social and emotional development of the child, largely determining its life path in the future. The study of scientific literature showed that the social and emotional development of the child manifests itself in enriching the emotional experience of the child, in the emergence of new emotions, in the ability to adapt in society. It has been established that there are a number of "family" factors that somehow influence the social and emotional development of the child, namely: the psychological atmosphere in the family, education and the level of abundance of parents, the system of expectations and values of the parents of the child, communication with the ancestors and its intensity.

Key words: emotional development, social development, preschool age child, family.